

Postmodern Kentleşmede Yerın Önemi: Stadyumlar Üzerinden Teorik Bir Tartışma

The Importance of Place in Postmodern Urbanization: A Theoretical Discussion on Stadiums

Öz

Sermaye ve tüketim odaklı postmodern kentleşme deneyimleri, 1980'li yıllardan itibaren kentsel mekâna yeni işlevler yüklemiştir. Bu bakımdan son zamanlarda kent merkezlerindeki belirli bölgeleri yeniden geliştirmenin bir yolu olarak stadyumların nasıl değerlendirileceği üzerinde sıklıkla durulmaktadır. Bu çalışmanın motivasyonunu; Postmodern kentleşmede stadyumların konumları, işlevsel dönüşümleri ve yer duygusuna yönelik olarak literatürde yer alan baskın fikirler nelerdir? Stadyumlarla yer duygusu arasındaki ilişkiler teorik çerçevede nasıl açıklanabilir? soruları oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı; araştırma sorularından hareketle postmodern kentleşmede yerin önemini stadyumlar üzerinden tartışmaktır. Bu çerçevede, kapsam belirlemeye yönelik literatür taraması (scoping review) gerçekleştirilmiş ve literatürden derlenen bilgilerden hareketle stadyumların yer duygusu ile ilişkileri alt başlıklarla ortaya konulmuştur. Bunların yanı sıra, makale yazarının bir katılımcı gözlemci olarak İstanbul, Ankara, Gaziantep, Adana, Hatay ve Bodrum'daki stadyumlara yönelik bireysel tecrübeleri ve gözlemlerine yer verilmiştir. Stadyumlarla yer duygusu arasındaki ilişkiler ortaya konulurken, hümanist coğrafyanın öncü isimlerinden Yi Fu Tuan'ın geliştirdiği topofili (yer sevgisi) ve topofobi (yer korkusu) kavramlarından yararlanılmıştır. Tartışmalardan elde edilen çıkarımlar; stadyumların güçlü bir yer duygusuna sahip olduğunu, ancak yıkılan veya postmodern dönüşümler geçiren stadyumlarda yer duygusunun yitirilerek yerini yersizliğe ve yok-yerlere bırakmaya başladığını göstermiştir. Bu problem durumlarından hareketle; yatırımcıların, yerel yönetimlerin ve karar vericilerin stadyumlarla ilgili dönüşüm süreçlerinde kent sakinlerinin duygu, düşünce ve aidiyetlerini dikkate almaları gerektiği önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Postmodern kentleşme, mekân, yer, stadyum

ABSTRACT

Postmodern urbanization experiences focused on capital and consumption have assigned new functions to urban space since the 1980s. In this sense, there has been much emphasis on how to utilize stadiums as a way of redeveloping certain areas in city centres in recent years. The motivation for this study is the following questions: What are the dominant ideas in the literature regarding stadium locations, functional transformations and sense of place in postmodern urbanization? How can the relationships between stadiums and sense of place be explained within a theoretical framework? The aim of the study is to discuss the importance of place in postmodern urbanization in a theoretical framework through stadiums, based on the research questions. In this context, a scoping review was conducted to determine the scope, and then the relationships between stadiums and the sense of place were presented under subheadings based on the information compiled from the literature. In addition, the author's personal experiences and observations as a participant observer regarding the stadiums in İstanbul, Ankara, Gaziantep, Adana, Hatay and Bodrum were included. While revealing the relationships between stadiums and the sense of place, the concepts of topophilia (love of place) and topophobia (fear of place) developed by Yi Fu Tuan, one of the leading figures of humanist geography, were used. The inferences obtained from the discussions showed that stadiums have a strong sense of place, but in stadiums that are demolished or undergone postmodern transformations, the sense of place is lost and begins to be replaced by placelessness and non-places. Based on these problem situations; it was suggested that investors, local governments and decision-makers should take into account the feelings, thoughts and affiliations of city residents in the transformation processes related to stadiums.

Keywords: Postmodern urbanization, space, place, stadium

Yücel DİNÇ

Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-
Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
Hatay, Türkiye

Geliş Tarihi/Received 19.07.2024
Kabul Tarihi/Accepted 08.12.2024
Yayın Tarihi/Publication Date 30.12.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding author:

Yücel DİNÇ

E-mail: ydinc@mku.edu.tr

Cite this article as:

Dinç, Y. (2024). The importance of place in postmodern urbanization: A theoretical discussion on stadiums. *Eastern Geographical Review*, 29(52), 191-204.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Sanayi Devrimi'yle birlikte modernizmin ortaya çıkardığı sanayileşme ve kentleşme deneyimleri sonrasında dünya artık yeni bir döneme girmiştir. 1980'li yıllarda yaşamın birçok alanında gerçekleşen neoliberal uygulamalardan mekânın kendisi de etkilenmiş ve kentler sermayenin hizmetine sunulan birer meta haline dönüşmeye başlamışlardır (Turut & Özgür, 2018). Bu dönüşüm, kentsel mekân kullanımında yeni tartışmalara yol açmıştır. 1980'lere kadar üretime öncelik veren sermaye artık yürüncesini tüketim ve hizmetler sektörüne kaydırmış, bu dikkate değer değişim ile birlikte kent literatüründe "postmodernizm" kavramından bahsedilmeye başlanmıştır (Arvidson, 1999; Dear & Flusty, 1998; Gottdiener, 2005; Harvey, 1990; Harvey, 2010; Harvey, 2015; Soja, 2015).

Böylece modernizmin üretim mekânlarından farklı olarak postmodernizmin kentler üzerindeki en temel öğeleri alışveriş merkezi ve otel gibi tüketim ve eğlence mekânları olmuştur. Dolayısıyla sermaye mekâna yeni işlevler yüklemiştir (Eraydın, 1992). Postmodern mekân ve kent, postmodernizmin pratikteki yansımalarının ilk görüldüğü somut unsurlardandır. Çünkü kentsel mekân, modernizmde olduğu gibi, postmodernizmin etkilerinin görüldüğü odak noktalardan birini oluşturmaktadır. Yaşanan sosyal, ekonomik ve politik şartlar sonucu ortaya çıkan postmodernizmle birlikte kentsel mekânın da büyük ölçüde değiştiği gözlemlenir (Hatipler, 2017). Bu değişimler, kentsel mekânda her zaman bir hareketliliği ortaya çıkarır. Hareketlilikler bazen ilişkileri farklı bir boyuta taşır, mekân kullanımında birbirleriyle çelişen durumlar fikir çatışmalarına yol açabilir, planlama kararları sonrasında ilişkiler zarar görebilir (Lefebvre, 2003). Bu durumda kentsel yapıların sabit kalması engellenir ve söz konusu yapılar değişim, dönüşüm ve yenilenme süreciyle karşı karşıya kalır (Çeker & Belge, 2015).

Kentlerde yaşanan hızlı değişim ve dönüşümün etkisi ile kent için değerli ve özellikli yapılar çeşitli nedenlere bağlı olarak yok olabilmektedir (Yalçınkaya & Sofuoğlu, 2022). Modernizmden postmodernizme geçiş sürecinde kent merkezlerindeki fabrikaların yıkılarak bunun yerine AVM ve otel gibi tüketim odaklı yapıların inşa edilmesi mekânsal dönüşümlerin en yaygın örnekleri olmuştur. Bununla ilgili olarak küresel ve yerel ölçekte çok sayıda akademik çalışma yapılmıştır (Ayık, 2018; Dinç & Usun, 2021; Logemann, 2009). Fabrikalarda gözlenen bu durum stadyumlar için de geçerlidir. Kent merkezlerinde yer alan stadyumların kent dışına taşınması, eski yerlerinin atıl durumda kalması, yıkılarak ortadan kaldırılması ve işlevsel dönüşümlere uğraması gibi doğrudan kent ve kentliyi ilgilendiren gelişmeler her geçen gün daha fazla tartışılmaya başlamıştır.

Son dönemlerin ayırt edici özelliği, küreselleşmeyle birlikte spor gelişiminin, mekân tanıtımını ve tüketime dayalı ekonomik kalkınmayı güçlendirmek için giderek kentin kültürel ve eğlence sermayesinin bir parçası olarak görülmesidir (Gospodini, 2006; Yuen, 2008). Bu bakımdan son zamanlarda kent merkezlerindeki belirli bölgeleri yeniden geliştirmenin bir yolu olarak spor tesislerinin nasıl değerlendirileceği üzerinde sıklıkla durulmaktadır (Barghchi ve ark., 2009). Spor tesisleri içerisinde özellikle kent stadyumları ayrı bir ilgiyi hak etmektedir. Zira stadyumlar büyüklükleri ve yükledikleri çeşitlenen anlamlar nedeniyle kentsel mekânı fiziksel, sosyal ve kültürel düzeylerde etkilemektedir (Aksu, 2012). Başka bir deyişle stadyumlar kentsel mekânı şekillendirebilir veya eski kentlerin çürüyen alanlarını yeniden canlandırabilir (Barghchi ve ark., 2009). Stadyumlar, toplumla iç içe ve bireyin sosyallik kazandığı yerler olarak tarihten günümüze kentte üstlendiği işlevle her zaman kent kimliğinin bir parçası olmuşlardır (Yalçınkaya & Sofuoğlu, 2022). Diğer yandan stadyumlar kente doğru gidildiğinde kentin görülebilecek ilk ayırt edici simgelerinden birini oluşturmaktadır (Sayer, 2015). Stadyumları katedrallere benzeten Bale'e göre bu yapılar insanların hayatlarında ev ve iş yeri gibi kamusal ve sosyal alanlardan sonra üçüncü sırada yer almaktadır (Atasoy, 2020). Nitekim bireylerin bir araya geldiği, etkileşimde bulunduğu ve bir

topluluk duygusu oluşturduğu kamusal alanları ifade eden stadyumlar, literatürde "üçüncü yerler" olarak ele alınmaktadır (Loosveldt, 2024; Oldenburg & Brissett, 1982). Peki stadyumlar kentsel mekânda bu kadar önemli bir yere sahip iken coğrafyacılar başta olmak üzere akademik çevrelerce ne kadar ilgi görmüş veya dikkate alınmıştır?

Çeşitli coğrafi çalışmalarda spor ile ilgili birçok örnek yer almakla beraber sporun coğrafi yönden incelenmesi çok daha yakın bir dönemin eseridir. Sporun konu alan coğrafi çalışmalar son birkaç on yılda pek de olağanüstü olmasa da istikrarlı bir büyümeye tanık olmuştur (Avcı, 2006; Bale, 1996). Stadyumun taşınması, sporun çevresel etkileri ve spor çalışanlarının göçü gibi konular çok çeşitli bilim adamları tarafından araştırılmıştır (Bale & Dejonghe, 2008). Spor coğrafyası yayınlarının sayısal artışına ek olarak, kültürel coğrafyanın kendi içindeki genel değişimini yansıtan noktada pozitivist yaklaşımdan daha hümanist yaklaşıma doğru bir değişim olduğu görülmektedir (Bale, 1996). Ancak yeri değiştirilen stadyumların yerel sakinler üzerindeki etkisini ortaya koyan bu değişim tam olarak araştırılmamıştır (Bale, 2000). Oysa ki stadyum, yalnızca spor izlemenin arketipsel mekânı olarak değil, aynı zamanda spor seyircilerinin duygusal davranışları için de ideal bir ortam olarak değerlendirilebileceğinden, bu ihmal özellikle üzüntü vericidir (Shafer & Roose, 2010). Bu durum Türkiye ölçeğinde değerlendirildiğinde kent merkezlerinde yer alan stadyumların çoğu zaman tarihi ve duygusal değerlerinin göz ardı edildiği ve stadyumların kentin daha dışına ve ucuz alanlarına taşındığı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda stadyumların tarihsel yükleminden ziyade, modern çizgilerinden destek alınmaya çalışıldığı görülmektedir (Gürel & Akkoç, 2011).

Kentlerin dışında inşa edilen stadyumlarda duygusal yoğunluğun fazla olabileceği bir atmosfer yaratılmakta mıdır? Yer duygusunu sadece eski stadyumlarda mı aramak gerekiyor? Bu şekildeki sorulara cevap arandığında şüphesiz futbol kulüplerinin yönetimlerinden taraftara varıncaya kadar belirli bir kesimin bu durumu desteklediği görülebilir. Alkemeyer (2008)'e göre son zamanlarda yapılan stadyum inşaatları, stadyum içerisinde iyi akustiğe sahip yoğun bir atmosfer yaratma eğilimindedir. Günümüz stadyumlarının mimari yapısı, duyguların uyarılması için özellikle avantajlı bir ortam sağlayabilmektedir (Shafer & Roose, 2010). Bazı durumlarda da yeni stadyumların sadece duyguları harekete geçirmenin ötesinde zamanın değişen koşullarına ayak uydurmak ve ihtiyaca cevap verebilmek amacıyla inşa edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. İngiltere'nin futbol takımlarından Everton'un önemli isimlerinden biri olan Peter Reid, yeni bir stadyumun inşa edilmesi gündeme gelince taraftarları şu şekilde ikna etmeye çalışmıştır: "Yeni bir zemine geçmek ilerlemedir. Bu nedenle Everton taraftarlarının, yeni bir stadyuma taşınmanın ilericiliğini ve rakiplere ayak uydurmak için atılacak doğru bir adım olduğunu kabul etmeleri gerekir." (Kennedy & Kennedy, 2010: 556).

Kentlerin çeperlerinde inşa edilen postmodern stadyumları destekleyen bazı yaklaşımların aksine; kent merkezlerinde yer alan tarihi stadyumlar, kentlerdeki egemen konumları ve mimarileri ile kentlinin zihninde etkin bir imaja sahiptirler.

Gündelik yaşamın bir parçası olarak ev sahipliği işlevini yüklenen stadyumlar, sosyal ve kültürel etkinlikler ile simgesel bir anlam kazanırlar (Aksu, 2012). Bu bakımdan söz konusu yapılar sadece maç izlenip dönülen ve iki haftada bir birkaç saatliğine açılıp sonra tekrar kapanan yerler değildir. Bu yapılar özellikle maç gününün tamamında rekreatif bir faaliyet olarak; etrafında zaman geçirilen, yerelle iletişim kurulan; yaşça büyüklerden anılar dinlenen; alışveriş yapılan kültürleşme alanlarıdır. Dolayısıyla kent yaşamında yer etmiş alanlarda yaşanan değişim, dönüşüm, yok oluş ve bağlamdan kopuk yeninin inşası kentsel bellekte zayıflamaya, yer yer kopmaya ve bazen kurmacaya neden olmaktadır. Bu durum en çok toplumsal belleği ve kent kimliğini dolayısıyla kente duyulan aidiyeti olumsuz etkilemektedir (Yalçınkaya & Sofuoğlu, 2022). Bu olumsuz etkiler neticesinde belirli bir mekânda biriktirilen anı ve deneyimlere bağlı olarak nispeten uzun bir zaman diliminde gelişen yer duygusu yerini zamanla yersizliğe bırakmaktadır.

Bu çalışmada; postmodern kentleşmede stadyumların konumları, işlevsel dönüşümleri ve yer duygusuna yönelik olarak literatürde baskın ve tekrar eden fikirler nelerdir? Stadyumlarla yer duygusu arasındaki ilişkiler teorik çerçevede nasıl açıklanabilir? sorularına yanıtlar aranmaktadır. Çalışmanın amacı; araştırma sorularından hareketle postmodern kentleşmede yerin önemini stadyumlar üzerinden teorik bir çerçevede tartışmaktır. Küresel ve ulusal ölçekte kent merkezlerindeki stadyumların yıkılarak kent çeperlerinde inşa edilmeleri süreçlerinde insanların duygu, düşünce ve yere bağlılık durumlarının büyük ölçüde ihmal edilmesi bu çalışmanın temel problem durumunu oluşturmaktadır. Bu nedenle hümanist bir perspektifle gerçekleştirilecek bir tartışma ekseninde yerin önemine dikkat çekmek ve bu konuda farkındalık yaratmak çalışmanın başlıca motivasyonu olmuştur.

Çalışmanın giriş bölümünden sonra kavramsal çerçeve alt başlığında mekân, yer ve yerle ilişkili kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra çalışmanın yöntemi üzerinde durulmuştur. Bulgular; *“stadyumların kentsel mekândaki konumları”*, *“kentsel mekânda stadyumların işlevsel dönüşümleri”* ve *“bir yer duygusu olarak stadyumlar”* olmak üzere üç ayrı ana başlıklar halinde tartışılmıştır. Son bölümde yer duygusunu stadyumlarla ilişkili olarak sistematik bir şekilde açıklayabilmek için *“stadyum ev ilişkisi”*, *“kentlerin hatıra ve hafıza mekânları olarak stadyumlar”*, *“spor mekânlarının ayınlaşması: yersizlik ve yok-yerler”* ve *“linguistik açıdan stadyumlar”* şeklinde alt başlıklara yer verilmiştir.

Kavramsal Çerçeve

Mekân ve yer kavramları son yıllarda gerek küresel ölçekte gerekse ülkemizde sıklıkla tartışılan coğrafi kavramlar arasında kendisine yer bulmuştur. Söz konusu kavramlar üzerinden özellikle coğrafyacıların ele aldığı akademik çalışmaların sayısı giderek artmaktadır (Ar, 2021; Bilgili & Yıldırım, 2024; Kaygalak, 2011; Lawton, 1983; Sack, 1993; Tuan, 2001; Uğur & Aliğaoğlu, 2018; Varnacı Uzun, 2024). Mekân, coğrafyanın en baskın kavramını oluşturmakta ve bunu yer kavramı takip etmektedir. Coğrafi olgu ve olayların yorumlanması ve açıklanmasında her iki

kavrama sıklıkla başvurulduğu görülmektedir (Bilgili & Yıldırım, 2024). Coğrafyadaki mekân ve yer tartışmaları tarihsel süreç içerisinde incelendiğinde, mekânı bir konteynir, bir kap, bir sahne veya bir ortam olarak görenler olduğu gibi, karmaşık ilişkiler ağı ve şekillendirici bir dinamik olarak görenlerin de olduğu dikkati çeker (Kaya, 2014). Bu konuda iki kavram arasındaki en önemli farkı Yi Fu Tuan (1977) *Space and Place (Mekân ve Yer)* isimli eserinde ortaya koymuştur. Ona göre *“çoğunlukla mekân, deneyim yoluyla yer haline dönüşür. Mekâna verilen her değer, o konumun yere dönüşümünü mümkün kılar ve bu anlamda mekân ve yer birbirini gerektirmektedir. Yerler, insanın dünyaya katılımının temel ifadeleridir ve bu nedenle mekâna anlam kazandırır”*. Dolayısıyla coğrafyanın diğer kavramlarına göre yer daha anlam yüklüdür (Tuan, 2001) ve bu nedenle Cresswell (2013; 2015) yeri, anlam yüklü lokasyon olarak tanımlamaktadır (Yıldırım & Bilgili, 2024).

Yerler, insanın dünyaya katılımının temel ifadeleridir ve bu nedenle mekâna anlam kazandırır. Yerler yalnızca tüm insan faaliyetlerinin bağlamını sağlamayan aynı zamanda insanın varoluşunun temeli, bireyler ve gruplar için güvenlik ve kimlik alanıdır (Relph, 1976). Yer ve yerden hareketle üretilmiş çok sayıda kavram coğrafya literatüründe kullanılmaktadır. Yer duygusu, yer korkusu, yer sevgisi, yere bağlılık, yer bağlılığı, yer kimliği, yerin ruhu ve yersizlik bunların başlıcalarını oluşturmaktadır (Yıldırım & Bilgili, 2024). Yer duygusu, insanların belirli bir yerle ilişkilendirdiği inançları, anlamları, yorumları, tutumları ve davranışları tanımlamak için kullanılan en genel kavram olarak kabul edilmektedir (Qian ve ark., 2021). Yi Fu Tuan yer duygusunu temelde iki kavramla ön plana çıkarmıştır: Topofili (yer sevgisi) ve topofobi (yer korkusu). Spor coğrafyası ve stadyumlarla ilgili çok sayıda makalesiyle tanınan John Bale, topofobi kavramına açıklık getirmiştir. Ona göre stadyumların yakınlarında yaşayan kişiler için stadyumlar, spor ile ilişkili olumsuz dışsallık yaratan bir korku alanı olarak ortaya çıkmıştır. Bazıları için stadyumlar sevgi manzarası iken, başkaları için korku manzaraları haline gelebilmektedir (Atasoy, 2020; Bale, 1996). Dolayısıyla spor coğrafyasında, özellikle de stadyumlar konu edildiğinde, kavramlardan topofobinin daha çok “korku mekânı”; topofilin ise “kutsal mabet” kelimeleri ile daha anlaşılır hale geldiği bilinmektedir (Avcı, 2010).

İnsanların yaşamış oldukları mekânlarla ilişki kurması ve ona çeşitli anlamlar yüklemesi literatürde yer kimliği olarak kavramsallaştırılmıştır ve bu kimliğin oluşmasında mekânın önemi vurgulanmaktadır (Turut & Özgür, 2018: 155). Yerin ruhu kavramı ise ilk olarak dini kaynaklarda yer almasına karşın günümüz literatüründe bir yerin atmosferi, genel havası ve dolayısıyla yer duygusu ile bağlantılı bir şekilde kullanılmaktadır (Yıldırım & Bilgili, 2024). Bu konuda stadyumların taraftar çığlıklarının duyulduğu ve belirli bir sinerji yaratan kendine has ruhunun olduğu söylenebilir. Ali Sami Yen ruhu söylemi veya Fenerbahçeli taraftarların *“Burası Kadıköy buradan çıkış yok”* şeklinde yaptıkları tezahürat gibi. Dolayısıyla stadyumlar için yerin ruhu kavramının “atmosfer” kelimesiyle daha anlaşılır olabileceğini söylemek yerinde olur. Sayer (2015)’e göre “atmosfer” terimi, özellikle İngiliz futbolunda stadyumların ifade edilmesinde sıklıkla kullanılan bir kavramdır.

Stadyumlarda ortaya çıkan atmosfer ortamının özellikle yer sevgisine sahip insanlar üzerinde zamanla yere bağlılık durumunun gelişmesini beraberinde getirir. Hatta belirli taraftar gruplarının bu bağlılığı daha üst seviyeye çıkararak yer bağımlılığı kavramıyla özdeşleştikleri söylenebilir. Yer bağlılığı bir yerin doğum yeri olması, ikamet süresinin uzun olması ve ev sahibi olunmasına bağlı olarak artmaktadır (Arslan & Ünlü, 2010; Dinç, 2023; Song & Soopramanien, 2019; Varnacı Uzun, 2024). Genellikle iki haftada bir futbol maçlarına ev sahipliği yapan stadyumların bulunduğu kentlerde uzun yıllar ikamet eden ve stadyumlara karşı bir yer sevgisine sahip olan kişilerde böyle bir bağlılık çok daha kolay bir şekilde oluşabilmektedir. Dolayısıyla stadyumlara bağlılığın aslında uzun yıllar yaşanan semte olan bağlılıktan ileri geldiği söylenebilir. Bir semt takımı olan Karagümrük Futbol Kulübünün yanı sıra Beşiktaş'ın meşhur "Çarşı"sı buna örnek oluşturmaktadır. Yer bağımlılığına yönelik olarak, bireylerle yapılan çalışmalarda, yaşanabilecek en iyi yer, keyif alınan şeylerin yapılabileceği tek yer, bu yerden daha iyi yaşanacak yer yoktur gibi ifadeler kullanılmaktadır (Baylan ve ark., 2018). Trabzonspor taraftarlarının gittikleri deplasman maçlarında stadyumların kendilerine ayrılan bölümlerinde "Bize Her Yer Trabzon" şeklinde astıkları afişler bu kavrama bir örnek oluşturmaktadır.

Yukarıda anlatılan kavramlar kişilerle yer arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Peki böyle bir ilişki zayıflar veya koparsa ne olur? Dixon & Durrheim (2004)'e göre; kişi ve yer arasındaki duygusal bağ tehdit edildiğinde, yer kimliğinin ve mekân aidiyetinin önemi su yüzüne çıkmaktadır. Yer kaybı tam anlamıyla güçlü sosyal ve psikolojik tepkilere neden olmaktadır. Çünkü kişinin kendilik duygusu bu nedenle zarar görmektedir. Relph (1976) kişilerle yer arasındaki bu duygusal kopukluğu "yersizlik" (placelessness) kavramı ile açıklamaktadır. Ona göre yersizlik; en derin yer seviyelerine geri dönerek kökleri keser, sembolleri aşındırır, çeşitliliği tekdüzellikle değiştirir, kavramsal düzen ile deneyimsel düzeni ortadan kaldırır ve bireyi kendi bağlamından koparır (Relph, 1976). Bu kavram stadyumlarla ilişkilendirildiğinde, "sembollerin aşınması" ifadesinin aslında kentin en önemli sembolü ve hafıza mekânları olarak kabul edilebilecek tarihi stadyumların çeşitli nedenlerle yıkılmasını anlamsal olarak karşıladığı söylenebilir.

Literatürde yersizlik kavramıyla ilişkilendirilen ve "Yok Yerler" olarak ifade edilen mekânlar; coğrafi sınırların yok olduğu, dolayısıyla aidiyet duygusu yerine, bir yere ait olmama/her yere ait olma duygusu veren, bağlamından kopuk küresel ortamlardır (Uğur & Aliagaoglu, 2018). Küreselleşmenin etkisiyle bireyi doğduğu coğrafyanın ve yerin öznesi olmaktan çıkarıp "küresel köy"ün bir nesnesi kılan bu yeni atmosferde (Ar, 2021) gökdelenler, alışveriş merkezleri ve yapay mekânlar (kisch) Yok Yerlerin temsilleri olmuşlardır (Harvey, 2010). Konu stadyum özelinde ele alındığında Bale, giderek daha homojen, daha standart hale gelen bir futbol manzarasında postmodern stadyumların kentlerin silüetine hâkim olacağına inanmaktadır (Peny & Redhead, 2009). Sosyal ilişkilerin en düşük düzeyde yaşandığı bu mekânlarda bireyin kimliği geçersizdir; her birey o mekândaki diğer bireylerden farksızdır ve bu nedenle kalabalığın

ve yığının sadece bir parçası sayılmaktadır (Berber, 2011). Böylece yaşamın ritminin değiştiği bireyin kendini tanımlamasının zorlaştığı düzlemlerde gerçekliğin yerini "sanal imajlar" almaktadır (Harvey, 2010). Buradan hareketle yok-yerler, yerin tam olarak karşısı değildir fakat yer bağlamının geçerliliğini ne ölçüde yitirdiğini ya da yitirip yitirmediğini ortaya koymanın zorluğu karşısında anlamlı bir içerik sunmaktadır (Ar, 2021).

Birbirine benzeyen küresel yapıların yok-yerler olarak giderek yaygınlaşması kentsel mekanlarda her şeyden önce kimlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Bu bakımdan yer kimliği görsel öğelerin zihinde bıraktığı anlamlar bütünü olarak karşımıza çıkmaktadır (Belge, 2018). Dolayısıyla anlamların yitirilmesi ve ilişkilerin zayıflaması yer kimliğinin de kaybına yol açabilmektedir (Dinç, 2024). Ferguson & Boyer (1996) kentlerdeki önemli mekanların, kolektif bellek ve kentsel kimlik için belirleyici olduğunu ve hatırlama ve unutma pratiklerinin yapılı çevre ile doğrudan ilişkili olduğunu ifade etmektedir (Mutlu & Tanrıverdi Kaya, 2020). Bu nedenle bireysel bellek çerçevelerinden yola çıkarak kolektif bellekte yer etmiş mekânların tespit edilmesi sağlıklı ve imgelenebilir kentsel çevreler oluşturma noktasında önem taşımaktadır (Mutlu & Tanrıverdi Kaya, 2020). Bilhassa tarihi ve kültürel öneme sahip miras niteliğindeki yapıların korunması kimliğin inşası ve ihyasında hayati bir rol oynamaktadır. Zira bu kültürel miras yapıları "geçmişle gelecek arasında köprü kuran, kimlik sorununu çözebilen, tarih ve aidiyet bilinci yaratan, kuşaklar arası iletişimi sağlayan değerlerdir" (Çoban, 2017: 15). Bu kültürel miras yapılarının korunmasına yönelik gerekli hassasiyetlerin gösterilmediği durumlarda; kentsel kolektif bellek yitirmekte, hatıra ve deneyimlerle şekillenen yer duygusu ortadan kalkmaktadır.

Stadyumların kültür mirası bakımından taşıdığı önemi ortaya koyan çalışmalar "spor mirası" kavramı içerisinde kendisine yer bulmaktadır. Ramshaw & Gammon (2005) kavramı dört kategori içerisinde değerlendirmiştir. Bunlar; geçmişle bağı olan mekânlar olarak somut taşınmazlar, somut taşınır ürünler, ritüeller, gelenekler, anı ve deneyimlerden oluşan somut olmayan öğeler ve miras unsuruna sahip spor ürünleridir. Stadyumların miras açısından sahip olduğu bu özellikler kent peyzajının kimliğini ve niteliğini belirlemektedir (Korkmaz, 2019).

Yöntem

Postmodern kentleşmede stadyumlar örneğinden hareketle yer duygusu nasıl ortaya konulabilir? Başka bir deyişle stadyumlar ile yer arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Aslında bu sorulara cevap aranırken hümanist coğrafyanın çıktıklarından yararlanmak mümkündür. Bu konuda bazı coğrafyacıların stadyumlar ve bunların konumu ile yerel kimlik arasındaki ilişkiye daha fazla odaklandıkları görülür (Bale & Dejonghe, 2008; Black & Lloyd, 1992; Hague & Mercer, 1998). Spor coğrafyası ve stadyumlarla ilgili en üretken bilim insanları arasında yer alan Bale, böyle bir ilişkiyi kurarken hümanist coğrafyanın adeta babası sayılan (Özgüç & Tümertekin, 2012: 288) Yi-Fu Tuan'ın topofili (yer sevgisi) ve topofobi (yer korkusu) kavramları üzerinden hareket etmiştir. Dolayısıyla yer duygusunu oluşturan bu iki kavramın yanı

sıra, yere bağlılık, yer bağımlılığı, yer kimliği, yerin ruhu, yersizlik ve yok-yer gibi kavramlardan hareketle postmodern kentleşmede stadyumların yer açısından önemi pratik bir şekilde ortaya konulabilir. Zira stadyumları hümanist bir bakış açısıyla ele alan çalışmalar incelendiğinde bu kavramların baskın bir şekilde ön plana çıktığı dikkati çekmektedir.

Bu çalışmada, spor coğrafyası ve stadyumlar üzerinden kapsam belirlemeye yönelik literatür taraması (scoping review) gerçekleştirilmiş ve literatürden derlenen bilgilerden hareketle stadyumların yer duygusu ile ilişkileri teorik açıdan tartışılmıştır. Kapsam belirleme çalışmaları (kapsam incelemeleri) belirli bir konu veya araştırma alanındaki anahtar kavramları, alt başlıkları, araştırmadaki boşlukları ve uygulamalı araştırmalar için kaynakları belirleme fırsatı sunmaktadır (Toker, 2022). Makalede stadyum-yer ilişkisi tartışmalarının teorik çerçevesi oluşturulurken literatürden elde edilen bilgiler derlenmiştir. Literatür taraması; konuyla ilgili basılı metinlere ek olarak, Academia, Web of Science, Scopus, Science Direct, Sobiad, Google Scholar, Researchgate, Dergipark ve Yök Ulusal Tez Merkezi gibi elektronik veri tabanlarından elde edilmiştir. Literatür tarama çalışmaları Nisan-Kasım 2024 döneminde gerçekleştirilmiştir. Bu makale kapsamında yararlanılan eserlerin 65'i makale, 8'i kitap, 5'i çeviri kitap, 4'ü kitap bölümü, 2'si tez ve 2'si ise tam metin sempozyum bildirisinden oluşmaktadır.

Stadyum, alışveriş merkezi, rezidans gibi mekan unsurlarının özellikle postmodern kentleşmede en fazla tartışılan yapıların başında gelmesi nedeniyle postmodernizm ve postmodern kentleşme kavramları literatür taramasında dikkate alınan anahtar kelimelerin başında gelmiştir. Ayrıca, mekan, yer ve yerle ilişkili olan (yer duygusu, yer sevgisi, yer korkusu, yer kimliği yersizlik gibi) kavramların yanı sıra yerin duygusal bir ifadesini oluşturan ev kavramı (stadyumla ilişkili yönleriyle) literatür tarama sürecinde önemli anahtar kelimeler olarak belirlenmiştir. Diğer yandan söz konusu kavramların hümanist coğrafya içerisinde baskın bir şekilde tekrar edilmesi nedeniyle "hümanist coğrafya" anahtar kelimesiyle de tarama gerçekleştirilmiştir. Söz konusu akademik çalışmalar içerik yönünden incelenirken araştırmanın temel mekan unsurunu oluşturan "stadyumlar" literatür taramasına *dahil etme* kriterinin temel anahtar kelimesini oluşturmuştur. Ancak yer ve yer duygusuyla hiçbir şekilde ilişki kurulamayan çalışmalar taramaya dâhil edilmemiştir. Türkiye Futbol Federasyonunun web sayfasında yer alan futbol bilgi bankasından hareketle Türkiye'de aktif olarak kullanılan, inşaat halinde ve proje aşamasında olan veya dönüşüme uğrayan stadyumlar hakkında bilgiler elde edilmiştir. Bunların yanı sıra, çalışmanın teorik alt yapısının oluşturulmasında yazarın stadyumlarla ilgili bireysel tecrübeleri ve gözlemlerine yer verilmiştir. Zira yazar, 20 yıldan uzun süredir amatör liglerden süper lige varıncaya kadar farklı kategorilerdeki futbol kulüplerinin maçlarına gitmiş, Anadolu'nun çeşitli kentlerindeki stadyumların deplasman tribünlerinde stat atmosferlerini gözlemlemiştir. Bir katılımcı gözlemci olarak; Kadıköy Fenerbahçe Şükrü Saraçoğlu Stadyumu, Kasımpaşa Recep Tayyip Erdoğan Stadyumu, Başakşehir Fatih Terim Stadyumu, Gaziantep Kamil Ocak Stadyumu, Adana 5 Ocak Stadyumu, İskenderun 5 Temmuz

Stadyumu, Antakya Atatürk Stadyumu, Yeni Hatay Stadyumu, Tarihi Cebeci Stadyumu ve Bodrum Şehir Stadında muhtelif zamanlarda oynanan futbol maçlarını izlemiştir. Makale yazarı ayrıca yaşadığı kentin eski ve yeni stadyumlarındaki mekânsal dönüşümlere tanıklık etmiş, bir aile aktivitesi olarak gidip geldiği stadyuma karşı aidiyet duygusu kazanmıştır.

Bulgular

Stadyumların Kentsel Mekândaki Konumları

Bir stadyumun belli bir periyotta hem bulunduğu mahalleyi hem de daha geniş kentsel çevreyi etkilediği tartışmasıdır (Gaffney, 2009). Stadyumlar tarih boyunca kentlerin adeta kalbi sayılabilecek merkezi bir yerde konumlanmışlardır. Genellikle kenti bir arada tutan en önemli değerlerin yakınına inşa edilmişlerdir (Gürel & Akkaç, 2011). Bu değerlerin başında dini tesisler gelmiş ve antik Yunan'da stadyumların kutsal sayılan dini mekânlara yakın inşa edilmesi genel bir eğilim olmuştur (Selo & Erdönmez, 2018; Wycherley, 1993). Sanayi Devrimi'yle birlikte kırdan kente göçlerin de etkisiyle giderek büyüyen kentlerde stadyumlar kent merkezlerinin önemli bileşenlerinden biri olmaya devam etmiştir. Kentlerin alan bakımından hızla büyümesi konut alanlarından, plazalara, otellerden fabrikalara kadar arazi kullanımında önemli dönüşümleri beraberinde getirirken, eski stadyumlar bu dönüşümlerin ortasında sıkışıp kalmıştır. Dolayısıyla günümüzde kent dışında bulunan stadyumların büyük çoğunluğu başlangıçta kentlerin dışında inşa edilmiş ve zamanla kent dokusunun bir parçası haline gelmiştir (Usydus, 2020). Bu şekilde, kent merkezinde konut dokusu içerisinde yer alan ve yerel niteliğe sahip eski stadyumların yanı sıra, kent dışında ulusal hatta küresel nitelikte gelişen postmodern stadyumlar birbirinden farklı dinamiğe sahip mekânsal coğrafi görünüşleri ortaya çıkarmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kent nüfuslarının hızlı bir artış sürecine girdiği özellikle 1960'lı ve 1970'li yıllarda kent dışındaki yerlere büyük stadyumların inşa edilmesi gündeme gelmeye başlamıştır (Barghchi ve ark., 2009). 1980'li yıllardan itibaren yani postmodern döneme girilirken neoliberal uygulamaların etkisiyle kent merkezleri sermayenin ve rantın odağı haline gelmiş ve stadyumların yıkılarak kent dışına taşınması konusundaki düşünceler daha güçlü bir şekilde etkisini göstermiştir.

Postmodern kentleşme sürecinde zamanın değişen koşullarına bağlı olarak stadyumların kent çeperlerine taşınması yaygın bir girişim olsa da, stadyumların konumlarını doğrudan doğruya neoliberal politikalara ve sermaye dolaşımına bağlamak hatalı bir yaklaşım olur. Benzer şekilde birbirinden farklı gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerde stadyumların konumlarıyla ilgili modeller üretmek veya genel kabul görmüş pozitivist çıkarımlarda bulunmak yanlış sonuçlar doğurabilir. Bu tarz genellemelere gidilirken gözden kaçırılmaması gereken temel nokta, yaşadıkları semtlerin stadyumlarına karşı yüksek bir aidiyete sahip insanların bu konudaki duygu ve düşünceleridir. Zira bu durum hümanist bir perspektifle değerlendirildiğinde stadyumların konumlarının salt ekonomik politikalardan farklı olarak insanı da dikkate alan daha geniş bir yelpazede tartışılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak

Bale (1996)'nın da haklı olarak belirttiği gibi, planlamacıların yeni stadyum konumları için reçeteler hazırlarken stadyumlara duyulan aidiyetin ve yer sevgisinin (topofili) gücünü çoğu zaman göz ardı ettikleri dikkate çekmektedir. Başka bir deyişle stadyumların değişen koşullar içinde kent dışına taşınmaları durumunda, kent unsurları olarak tarihsel ve duygusal değerleri bu anlamda dikkate alınmamaktadır (Soydaş Çakır, 2024). Bununla ilişkili olarak Gammon (2011) öncekinden çok uzakta yeni bir stadyum inşa etmenin futbol taraftarlarından ilham alan kamuoyunda memnuniyetsizlik riski yaratabileceğini ifade etmektedir.

Stadyumların konumlarının nerede olması gerektiği ile ilgili toplumun farklı kesimleri arasında bir görüş birliğinin olmaması beklenen bir durumdur. Kent merkezindeki stadyumları yıkarak yeni projeler geliştirmeyi hedefleyen şirketlerin yatırım politikaları, yerel yönetimlerin bu konudaki tutumları ve özellikle de kent sakinlerinin düşünceleri tartışmaların başlıca aktörlerini oluşturmaktadır. Şüphesiz bu konuda stadyumlardan istifade eden, uzun yıllar içerisinde önemli hatıra ve deneyimler biriktiren ve stadyumlarla duygusal bağ kuran kent sakinlerinin görüşlerinin çok daha fazla dikkate alınması gerekmektedir. Aslında bu durum stadyumlar üzerinden bir yer duygusunu açıklamaktadır. Peki bu duygu her zaman olumlu yönde mi olacaktır? Bale'nin ünlü hümanist coğrafyacı Yi Fu Tuan'dan esinlendiği topofili (yer sevgisi) ve topofobi (yer korkusu) kavramları durumu açıklamaktadır. Buna göre stadyumların kent merkezlerinde mi yoksa kent çeperinde mi inşa edilmesi konusunda kent sakinleri arasında da görüş ayrılıklarının çıkabileceği rahatlıkla söylenebilir. Bununla ilgili olarak yerel halkın görüşlerinden hareketle saha araştırmaları raporları oluşturulabilir. Örneğin Eskişehir Valiliği'nin 2013 yılında stadyumla ilgili olarak yaptırmış olduğu Eskişehir Kent Meydanı Araştırma Projesi ve Saha Araştırma Raporu bu konuda dikkat çekicidir. Eskişehir'de kent meydanına yönelik algı ve beklentileri analiz etmek üzere 2127 kişi ile anket ve 97 kişi ile mülakat yapılmıştır. Sonuçlar stadyum alanının bir kent meydanı olarak kabul edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur (Şensoy & Tural, 2015).

Futbolun ve stadyumların çok baskın bir şekilde yer sevgisini ortaya çıkardığı bazı ülkelerde, stadyumların kent merkezlerinden başka bir yere taşınması konusunda bir direnç gösterilmektedir. Örneğin futbolun beşiği olarak bilinen İngiltere'deki pek çok futbol sahası, belirli bir yerde uzun süredir ikamet etmesiyle bilinmektedir. Çoğu İngiliz kulübü 20. yüzyılın başında kurulan yerlerde kalmayı ve orijinal stadyumu güvenlik standartlarına uyacak şekilde yenilemeyi seçmektedir. Bu kararların en azından kısmen futbol taraftarlarının potansiyel yer değiştirmeyi onaylamamasından kaynaklandığı bilinmektedir (Charleston, 2009). Benzer şekilde pek çok İngiliz ve iskoç futbol kulübünün yer değiştirme planları, duygu yoğunluğunu ortaya koyabilecek uygun ve kabul edilebilir alanlar bulmanın zorluğu nedeniyle sekteye uğramıştır (Mason & Mooncrief, 1993).

Stadyumların konumlarıyla ilgili bir başka tartışma konusu konum ile maçların kazanılma olasılığı arasında bir ilişkinin olup olmadığıdır. Genellikle futbol müsabakalarında futbolcuların maç

sonlarında belirttikleri "12. adam sayesinde kazandık", "taraftarlarımız en önemli itici gücümüzü" şeklindeki ifadeler bir motivasyonu anlatmaktadır. Bu durumda kent merkezinde yer alan stadyumların önemli bir avantajı ortaya çıkmaktadır: Erişilebilirlik. Toplumun farklı gelir düzeylerine sahip kesimlerinin kent merkezlerinde stadyumlara daha kolay erişebildiklerini ve stadyumların bu sayede daha fazla taraftar çekebileceğini söylemek mümkündür. Ancak Schwartz & Barsky (1977)'nin de belirttiği gibi ev sahibi avantajıyla ilgili olarak belirgin bir 'mesafe azalması' etkisine dair sınırlı kanıt mevcuttur. En azından bir çalışmada, kazanma olasılığının ev sahibi sahaya olan uzaklıkla ilişkili olduğu ortaya konulmuştur (Bale, 1988; Schwartz & Barsky, 1977).

Kent merkezlerinde yer alan tarihi stadyumlarda dikkat çeken özellik bu stadyumların kentle daha fazla etkileşim halinde olabilecek bir mimariye sahip olmasıdır. Bu stadyumlar, bir kap veya fanus gibi kentin dış çeperlerinden tamamen izole edilen postmodern stadyumlardan farklı olarak kent ve kent sakinleriyle daha fazla bağlantılıdır. Makale yazarının da yerinde gözlemediği gibi, yaklaşık 4000 kişilik kapasiteye sahip Bodrum Şehir stadında maç esnasında topun kale arkasındaki sanayi tesisine çıkması buna bir örnek oluşturmaktadır. Diğer yandan Anadolu'daki birçok stadyumda evinin balkonunda çamaşır serenlerin rahatlıkla görülebilmesi, balkon, çatı veya ağaçlar üzerinden maçların takip edilebilmesi bir başka örnektir. Bir yıl boyunca maçları izlememe cezası alan ve stadyuma girişi yasaklanan bir Denizlispor taraftarı buna çözüm olarak vinç kiralayıp ve eski Denizli Atatürk Stadyumu'nun dışından vinç yardımıyla maçı izlemiştir (Şekil 1). Bale (1988), bu şekilde ortaya çıkan etkileşimi "*stadyumun mikrocoğrafyasına aşinalık*" ifadesiyle açıklamaktadır. Böyle bir aşinalık kentli için bazen bir yerel gurur veya duygu yoğunluğu oluşturabilmektedir. Dolayısıyla bu özelliklerin iç saha avantajı sağlayacağı düşüncesinden hareketle mevcut stadyumların çoğu yerinde restore edilmekte ve gerek duyulursa kapasite arttırılmaktadır.

Şekil 1.
Vinç Kiralayılarak Maç İzleyen Bir Denizlispor Taraftarı
Kaynak: www.hurriyet.com.tr

Kentsel Mekânlarda Stadyumların İşlevsel Dönüşümleri

Postmodern kentleşmenin kentsel mekân üzerindeki en belirgin etkisi kapitalizmin ve sermaye yatırımlarının bir sonucu olarak üretim odaklı fabrikalar gibi stadyumların da yıkılarak bunun yerine alışveriş merkezleri, oteller ve eğlence mekânları gibi daha çok tüketim odaklı yapıların inşa edilmesidir (Eraydın, 1992). Günümüzdeki tüketim ve yeniyi arama adına ortaya çıkan değişim rüzgârını düşündüğümüzde kentlerde bunu yapabilmenin yolu yıkma eylemi olarak ortaya çıkmaktadır (Yalçınkaya & Sofuoğlu, 2022). Bu nedenle dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi

Türkiye’de de “23 şehirde 25 stadyum hamlesi” kapsamında kentlerde 40-50 yıl ve daha uzun süredir var olan ve kullanım ömrünü tamamlamış olduğuna karar verilen eski stadyumlar yıkılarak, modern gereksinimler ve değişen kullanıcı beklentileri gerekçeleriyle yenilenmektedir (Kara & Gür, 2021). Son yıllarda gerçekleştirilen yıkımlara bakıldığında genel tavır olarak, kentin başka bir noktasında yeni stadyum yapılmakta ve mevcut alan başka işlevle değerlendirilmektedir (Yalçınkaya & Sofuoğlu, 2022).

Tablo 1.

Türkiye’deki Stadyumların İşlevsel Dönüşümlerine Bazı Örnekler

Stadyum Adı	Yer Aldığı İl	İnşa Yılı	İşlevsel Dönüşüm	İnşa Yılı
Ali Sami Yen Stadyumu	İstanbul	1944	Torun Center Yaşam Merkezi	2016
Konya Atatürk Stadyumu	Konya	1929	Meydan	2019
Sivas 4 Eylül Stadyumu	Sivas	1984	Millet Bahçesi	2020
Rize Atatürk Stadyumu	Rize	1952	Alışveriş merkezi (Şimal AVM)	2021
Diyarbakır Atatürk Stadyumu	Diyarbakır	1960	Millet Bahçesi	2023
Hüseyin Avni Aker Stadyumu	Trabzon	1951	Millet Bahçesi	2020
Antalya Atatürk Stadyumu	Antalya	1965	Millet Bahçesi	2018
Kayseri Atatürk Stadyumu	Kayseri	1960	Alışveriş Merkezi	2011
Bursa Atatürk Stadyumu	Bursa	1950	Meydan	2017
Gaziantep Kamil Ocak Stadyumu	Gaziantep	1974	Millet Bahçesi	2023
Samsun 19 Mayıs Stadyumu	Samsun	1975	Millet Bahçesi	2020
Adana 5 Ocak Stadyumu	Adana	1938	Millet Bahçesi	2022
Cebeci İnönü Stadyumu	Ankara	1967	Millet Bahçesi	2023
Antakya Atatürk Stadyumu	Hatay	1950	TOKİ Konutları (Devam Ediyor)	2024
Şanlıurfa 11 Nisan Stadyumu	Şanlıurfa	1962	Alışveriş Merkezi (Novada Park)	2016

Kaynak: Yalçınkaya & Sofuoğlu (2022) ve Yılmaz (2022)’den Yeniden Düzenlenerek Oluşturulmuştur.

Türkiye’de stadyumların işlevsel dönüşümlerine verilebilecek en önemli örnek Ali Sami Yen Stadyumu’dur. Stadyum, Şişli ile Levent arasında bulunan Mecidiye Köyü arazisinin doğusundaki Likör Fabrikasından alınan arazi üzerinde yapımı 1940’lı yılların başında planlanmış, inşasına ise 1943 yılında başlanmıştır. 1945 yılından itibaren resmi futbol karşılaşmalarının yapılmasına karşılık açılışı 1964 yılında gerçekleştirilmiştir (Avcı, 2010). Ali Sami Yen Stadyumu önemli başarı, hatıra ve olaylara ev sahipliği yapan bir yer olma özelliğine sahipti. Bugün ise alışveriş ve yaşam merkezi işlevi ile bir tüketim mekânı olarak kente hizmet vermektedir (Yalçınkaya & Sofuoğlu, 2022). Türkiye’de benzer şekilde Rize, Kayseri ve Şanlıurfa kentlerinde de tarihi stadyumlar yıkılarak bunların yerine alışveriş merkezleri inşa edilmiştir (Tablo 1). Son yıllarda stadyum alanlarında yapılan dönüşümlerde, işlevlerin yeşil alan miktarının artırılması hedefiyle günümüz modern tasarım anlayışı çerçevesinde inşa edilen millet bahçelerine dönüştürülmesine ağırlık verilmektedir (Altıntaş & Serdaroğlu, 2023). Gaziantep, Samsun, Adana, Hatay ve Sivas gibi kentlerin yanı sıra proje süreçlerinin devam ettiği daha birçok kentte yıkılan

stadyumların yerine millet bahçesi yapılmıştır. Aslında böyle bir eğilimden hareketle millet bahçelerinin genellikle eski stadyum alanlarını işaret ettiği akıllara gelebilir. Ancak millet bahçelerinin de zamanın değişen koşullarına bağlı olarak bir işlevsel dönüşüme uğraması, stadyuma yönelik yer duygusunun bir daha geri dönmek üzere yitirilmesine neden olabilir. Antakya Atatürk Stadyumu buna bir örnek oluşturmaktadır. Söz konusu stadyumun arazisi önce millet bahçesine dönüştürülmüş, 6 Şubat depremleri sonrasında da rezerv alan içerisinde kalan millet bahçesi arazisinde TOKİ konutları yükselmeye başlamıştır.

Stadyumların işlevsel dönüşüm örneklerinde açıkça görüldüğü gibi, gündelik yaşamın tek tipleşmesine alternatif yaratma ve sosyal yaşamı örgütlemekteki potansiyelleri dolayısıyla stadyumlar kentsel geliştirme ve dönüşüm projelerinin başlıca bileşenlerinden kabul edilmektedir (Aksu, 2012). Dolayısıyla ev sahipliği yaptığı etkinliklerle sosyal bir kimlik çatısı oluşturan stadyumların, özellikle de kent merkezlerinde konumlananların, dönüşüm politikalarıyla politik ve sermaye gruplarının tekeline doğru kaydığı söylenebilir (Şensoy & Tural, 2015). Böylece

modern dönemin fabrikalarına benzer şekilde stadyumların da mekânsal dönüşümleri neticesinde dünyanın her yerinde başta

alışveriş merkezleri olmak üzere ayrılaşan yaşamlar ve mekânlar

Şekil 2.
Tarihi Zeytinburnu Stadyumundan Görünümler
Kaynak: www.hurriyet.com.tr

ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle stadyumlara olan aidiyetin, duygu yoğunluğunun, hatıra ve deneyimlerin nispeten uzun yıllar içerisinde ortaya çıkardığı yer duygusu, böylesine önemli bir kentsel hafızanın ortadan kalkmasıyla yerini yersizliğe ve yok-yerlere bırakmıştır.

Günümüzde stadyumlar üzerinden gelişen yer duygusunun yitirilmesine karşı direnen bazı stadyumlar vardır. Bunun en çarpıcı örneğini uzun yıllardır kaderine terk edilmiş, bakımsız ve güvenlik sorunları teşkil eden Zeytinburnu Stadyumu oluşturmaktadır (Şekil 2). Ankara'da yer alan Cebeci İnönü Stadyumu da yakın zamana kadar benzer şekilde bakımsız kalmış ancak sonrasında yıkılmış ve yerine millet bahçesinin yapılması planlanmıştır. Kentsel mekânlarda çeşitli nedenlerle uzun yıllar atıl durumda kalmış stadyumlar bu yönüyle bazı kentlerde işlevini yitirmiş atıl durumdaki fabrikalarla (Ayık, 2018; Dinç & Usun, 2021; Usun & Dinç, 2020) aynı kaderi paylaşmıştır. Uzun yıllar adeta birer kentsel çöküntü alanı olarak kalan söz konusu

fabrikalar literatürde "terk edilmiş endüstri bölgesi (brownfield)" olarak adlandırılırken (Alker ve ark., 2000; Karadağ & İncerede, 2017) belki de kaderine terk edilmiş stadyumlar için de benzer bir kavram kullanılabilir.

Stadyumların işlevsel dönüşümleri ile ilgili üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri stadyumların salt futbol maçları dışında da çeşitli fonksiyonlara hizmet etmesidir. Yer duygusu açısından değerlendirildiğinde bu durumun yerel halk ile stadyum arasındaki etkileşimi daha da arttıracığı söylenebilir. Aksi takdirde iki haftada bir futbol maçlarına ev sahipliği yapan stadyumların sadece maçlarla sınırlı bir hizmet sunması duygusal bağları güçlü kılmayabilir. Zira literatürde, ana inşaat nedeni futbol olan stadyumların ve spor organizasyonu için inşa edilen stadyumların çok amaçlı kullanılarak kentli ile etkileşimini arttırdığına dair yayınlar olduğu bilinmektedir (Bülbül & Yamaçlı, 2023).

Real Madrid'in yerinde yenilenen Santiago Bernabeu Stadyumu yıl boyunca çeşitli amaçlarla kullanılabilen çok fonksiyonlu stadyumların başında gelmektedir. Stadyumda futbol maçları dışında fuarlar, konserler ve diğer spor dallarının maçları gibi etkinlikler düzenlenmektedir (Milliyet, 2023).

Stadyumların mekânsal dönüşümleriyle ilgili dikkati çeken önemli noktalardan biri herhangi bir işlevsel dönüşüm gerçekleşecekse bile bu dönüşüm stadyumun yıkılmasına müsaade etmeden gerçekleşmesidir. Bu sayede stadyumlara yönelik yer duygusu kentsel bellekte çok daha güçlü bir şekilde yer edinebilmektedir.

Bu konuda en dikkat çekici örnek Japonya'nın Osaka kentinde yer alan eski Osaka Stadyumu'dur. Kent merkezinde yer alan stadyumun yarısı yerleşime açılmıştır. 1998 yılında alışveriş merkezine dönüştürülen bu stadyum günümüzde de bu şekilde faaliyet göstermektedir (ABCSPOR, 2014).

Bir Yer Duygusu Bakımından Stadyumlar

Stadyumlar temel fonksiyonları paralelinde futbol maçlarının gerçekleştiği mekânlar olarak karşımıza çıksalar da bunun ötesinde kültürleri, coğrafyaları, ülkeleri, şehirleri, mahalleleri, cinsiyetleri, yaşları birleştiren, kendini bir şeye, bir yere ait hissetmeyi de içeren mekânlardır (Pol, 2002; Soydaş & Çakır, 2024). Stadyumların yer duygusu bakımından taşıdıkları önemi örneklerle açıklayabilmenin en kolay yolu Yi Fu Tuan'ın ortaya koyduğu ve John Bale'nin spor coğrafyasına uygulamaya çalıştığı yer sevgisi (topofili) ve yer korkusu (topofobi) üzerinde durmaktır. Yani aslında konuya hümanist bir bakış açısıyla bakmaktır. Zira Harvey (2013)'ün de belirttiği gibi "*kentin mekânsal biçimini, insan davranışının temel bir belirleyicisi olarak görmek mümkündür*" (Harvey, 2013: 27). Stadyumun en dikkat çekici özelliklerinden biri burada oluşan duygu yoğunluğudur. Stadyumlar bir yandan coşkulu, bağırان, kutlama yapan ya da ağlayan taraftarlardan oluşan "hayran bir seyirci kitlesine" ev sahipliği yaparken, diğer yandan da holiganlığa varabilecek duygularla beslenen sapkın ve şiddet içeren davranışların sergilendiği bir yerdir. Öfke ve nefret patlak verebilir (Shafer & Roose, 2010). Bu korkuya yönelik olarak Polonya'da yapılan araştırmalar Polonyalıların yarısından fazlasının (%51) Polonya'daki futbol stadyumlarını tehlikeli yerler olarak gördüklerini ve başarılarına kötü bir şey gelebileceğine inandıklarını göstermektedir (Usyus, 2020). Bu şekilde yaygınlaşabilen korku, çocuklarının hayatlarından korkan ebeveynlere kadar uzanır (Bale, 1996). Her iki durumdan özellikle yer sevgisi, stadyumlara yönelik yer duygusu üzerinde çok daha güçlü ve yaygın bir etki oluşturmaktadır. Aşağıda bu etkiyi ortaya koyabilecek örnekler üzerinde durulmuştur.

Topofili, stadyumun toplumdaki ve yapıllı çevredeki rolünde önemli bir faktördür (Sayer, 2015). Tuan'ın topofiliye ilişkin yorumu, pek çok spor taraftarının kendi sahalarına yönelik hislerini özetlemektedir. Bu tür bağlamlarda bu, yer sevgisinden başka bir şey değildir. İngiliz futbolunun mevcut coğrafi yapısını bir dereceye kadar açıklayan şey, İngiliz futbol taraftarının kendi stadyumuna duyduğu yoğun sevgidir (Bale, 1996). Dolayısıyla stadyumlara yönelik yer sevgisi çoğu zaman taraftarların

stadyumları adeta kendi evleri gibi görmelerinden ileri gelmektedir. Bu bakımdan "stadyumlar" ile "ev" arasındaki ilişkilerin açıklanması yerin önemini daha iyi anlayabilmek açısından dikkate değerdir.

Stadyum ve Ev İlişkisi

Yi Fu Tuan (1991), hümanist coğrafya perspektifinden coğrafyanın tanımını yaparken yer ve insan terimlerinin yanı sıra evin (mesken) de coğrafyanın üç önemli anahtar kelimesinden birini oluşturduğunu vurgulamıştır. Hatta evi coğrafya kavramının merkezine koymuştur. Humphreys (2019)'a göre stadyumlar bir spor takımının evidir. Ev ile stadyum arasındaki en önemli potansiyel bağlantı, futbolun sosyal doğasında bulunmaktadır (Charleston, 2009). Stadyumların kendisi, çoğu zaman taraftarların "ev" kavramıyla ve kendi biyografileriyle, örneğin çocukluk anılarıyla bağlantı kurduğu duygusal açıdan yüklü yerlerdir (Shafer & Roose, 2010). Bu yüzden bazılarına göre bir yer, yalnızca bireyde algılanan bir sahiplenme duygusu olduğunda ev olarak kabul edilir (Charleston, 2009). İskoçya'nın Edinburgh kentinde yer alan Hibernian Futbol Kulübü'nün bir taraftarının, yaşadığı semtteki stadyumun yıkılması ihtimaline karşı ileri sürdüğü görüşler böyle bir sahiplenme duygusunu açıkça ortaya koymaktadır.

"Kapıdan her geçişimde adrenalın patlaması yaşanıyor. Orada (stadyumda) kendimi kendi evimden daha çok evimde hissediyorum. O toprak parçası cumartesi günümün içine sarılmış, bir bakıma cumartesi günü nasıl davrandığımla, maçtan önce nereye gideceğimle, kiminle buluşacağım, ne zaman çıkacağım tutarlı bir durum" (Bale, 1996: 167).

Yer sevgisi bakımından stadyumların ev ile ilişkilendirilmesi aynı zamanda yere bağlılığı ortaya koymaktadır. Stadyumların güçlü bir yerel gurur oluşturduğu da ifade edilmektedir (Atasoy, 2020; Bale, 2000). Stadyumlarda bu gururu paylaşan kent sakinleri veya taraftarlar bir bağlılığı inşa ederler. Örneğin sezonluk bilet sahipleri her hafta, her yıl ve nesilden nesile aynı noktaya giderler. Bir stadyum içinde sezonluk bilet alan komşular arasındaki ilişkilerin topluluk içinde bağ haline gelmesiyle 'mahalleler' oluşabilir (Charleston, 2009). Hem stadyumla hem de stadyumun içindekilerle olan bu sosyal bağlar, belki de evi temsil eden diğer yerlere benzer şekilde, bir yer bağlılığı duygusu oluşturmak için birleşebilir (Charleston, 2009). Bu bağlılık biraz daha güçlü bir anlam kazanmaya başladığında zamanla yer bağımlılığına dönüşür. Bairner (2014) böyle bir bağımlılık örneği olarak insanın stadyumlarla bağ kurma heyecanını *anne sevgisine* benzetmektedir. Diğer yandan Bale (2000) bir taraftarın "*yeni bir sahaya taşınmak aileden birini kaybetmek gibi olacaktır*" şeklindeki ifadesinden hareketle stadyuma bir yer olarak bağlanılabilecek duygunun gücüne örnek vermektedir.

Bir yer olarak futbol kulüpleri ve stadyumlar açısından "ev sahipliği" veya "iç saha" ifadelerinin sıklıkla kullanıldığı bilinmektedir. Bu bakımdan yer, spor müsabakalarının sonuçları açısından merkezi bir öneme sahiptir. Pek çok çalışma, özellikle takım sporlarında, ev sahibi takımın misafir takıma göre daha avantajlı görüldüğüne dikkat çekmiştir. Bu avantaj, deplasmandan daha fazla ev sahibi galibiyetine, kendi sahasında

daha fazla gol atılmasına ve daha az sayıda gol yenilmesine yansır (Bale, 1988). Başka bir deyişle ev sahibi takım taraftarlarının maçlara yoğun ilgi göstermesi ve yaratılan atmosferle birlikte rakip takım üzerinde baskı oluşturması, bazen maçların kazanılmasında belirleyici olabilmektedir. Galatasaray'ın kendi sahasında Manchester United ile oynadığı bir karşılaşmada taraftarların "Welcome to Hell (Cehennem Hoşgeldiniz)" şeklinde hazırladığı kareografi rakip takım futbolcuları üzerinde psikolojik bir baskı oluşturmaya yöneliktir. Ayrıca Almanya Bundesliga takımı Borussia Dortmund kulübüne ait Signal Iduna Park stadyumunun kale arasında yer alan ve "Sarı Duvar" adıyla bilinen tribün, rakip futbolcuların adeta korkulu rüyası olabilecek bir atmosfere sahiptir. Kulübün eski teknik direktörlerinden Jurgen Klopp'un tribünle ilgili şu sözü dikkat çekicidir: "O karanlık tünelden aydınlığa çıktığınız anda yer yerinden oynar. Solunuza baktığınızda ise sanki tamamen çılgına dönmüş insanlar görürsünüz" (GOAL, 2015).

Kentlerin Hatıra ve Hafıza Mekânları Olarak Stadyumlar

Stadyum, kentin ve sakinlerinin kendilerine miras kaldığı yerdir (Kossakowski, 2013). Kentler gibi sosyal bir alan olan stadyumlar, hatıraların ve kimliklerin inşasına ve yeniden üretilmesine olanak sağlamıştır (Vertinsky & Bale, 2004). Birikmiş hafızaların ve anıların yansıtıldığı yer olan stadyumlar, aynı zamanda nostaljik bir değere sahiptir (Sayer, 2015). Çoğu spor tutkunu için bu anılar kolektiftir. Birlikte izlenen maçlarda yapılan "Ne zaman hatırlıyor musun?", "Ne maçı ama" ve "Ne zaman oradaydık?" gibi yorumlar kolektif anılara örnek oluşturmaktadır. Geçmişte, kişinin önemli spor anlarına dair hafızasını tazelemesinin tek yolu, ortak hikâye anlatma eylemlerine katılmaktı (Bairner, 2014). Stadyumlar bu hikâyelerin en önemli argümanlarından biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Stadyumların yer duygusu ve hafıza mekânları olarak önemi bunların sadece iç yapısıyla sınırlı değildir. Başka bir deyişle stadyum çeperleri de bir yer duygusunu açıkça ortaya koyabilmektedir. Shafer & Roose (2010)'a göre taraftarlar sadece stadyumda değil, sosyal durum spor ortamı olarak tanımlandığında "duygusal zırhlarını" gevşetiyorlar. Örneğin maç gününde yerel bir bara ziyaret veya stadyuma otobüs transferi zaten özel bir duygusal atmosfere sahip olacaktır. Avcı (2010) bu duruma Türkiye'nin üç büyük futbol kulübünden örnekler vermektedir. Beşiktaş Köyü, bu açıdan ele alındığında taraftar için karşılaşma öncesi karşılaşma sırasında ve sonrasında birlikte olabildikleri yer olma özelliğine sahiptir. Aynı şekilde Fenerbahçe ve Galatasaray taraftarları da futbol karşılaşmalarında birlikte olabilmek amacıyla yine kendi stadyumlarının çevresindeki mekânlara gelmektedir (Avcı, 2010). Bazı taraftarların kendi statlarında oynanacak her maç öncesinde belirli kafe veya restoranlarda (Kadıköy çarşısı gibi) vakit geçirmeleri ve bunu adeta bir ritüel haline getirmeleri zamanla stadyum dışında da bir yer duygusunu meydana getirmektedir. Diğer yandan biletlerin erkenden tükendiği bazı önemli maçlarda bilet bulamayanlar için söz konusu mekânlar stadyumlara bir alternatif olabilmektedir.

Spor Mekânlarının (Stadyumların) Aynışması: Yersizlik ve Yok-Yerler

Stadyumların yıkılarak bunun yerine alışveriş merkezleri başta olmak üzere küresel anlamda aynı duyguları ortaya koyan yapıların inşa edilmesi yer duygusunun yitirilmesine neden olmaktadır. Brezilya gibi futbol kültürünün baskın olduğu ülkelerin kentlerinde sokak aralarında başlayan ve stadyumlarda devam eden futbol kültürü, mekânın işlevsel dönüşümlerinden zarar görebilmektedir. Bu durum postmodern kentleşmenin etkilerini yansıtmaktadır. Zira Jameson (1994)'ün belirttiği gibi "postmodernizmle içeri ve dışarı kavramı ortadan kalkmıştır, daha önceki zamanın sokakları büyük bir mağazanın koridorlarını oluşturur" (Kaypak, 2013: 89). Burada üzerinde durulması gereken bir diğer konu, stadyum arazilerinin otel, alışveriş merkezi, plaza gibi yapılara tahsis edilmesinin yanı sıra kent çeperlerinde inşa edilen postmodern stadyumların yersizliği ortaya koyan tasarımlara sahip olmasıdır. Başka bir deyişle yeni stadyumların giderek birbirine benzemeye yani aynışmaya başlamasıdır.

Stadyumların tarihi kronolojisi içerisinde 1980'li yıllardan itibaren "postmodern" olarak tanımlanan, teknolojik ve ticari olarak gelişmiş yeni stadyumlar inşa edilmeye başlamıştır (Paramio ve ark., 2008). Stadyumlar bugünlerde iç dünya ile dış dünya arasında bir sınır oluşturarak futbol taraftarlarını halktan ayırmaya çalışmaktadır (Bale, 2005). Bu, oyunların ağaçlardan, ladinlerden ve yakındaki evlerden izlenmesini neredeyse imkânsız hale getiren 'kapalı' stadyumların uygulanması yoluyla yapılmaktadır. "Kasenin kapalı çemberi, stadyum ile kent arasındaki görsel bağı koparmaktadır" (Sayer, 2015: 10). Futbol sahalarındaki açık ve sınırsız teraslarda insanların birbirine karışması, tam koltuklu stadyumların devreye girmesiyle yavaş yavaş ortadan kalkmaktadır (Bale, 1996). Tahsis edilen oturma yerleri futbol taraftarlarının artık birbirinden daha uzakta olduğu anlamına gelmekte ve oturma eyleminin kendisi stadyumdaki duygu yoğunluğunu bastırmaktadır (Sayer, 2015). Postmodern stadyumların konteyner mimarisi, işlevselciliği aracılığıyla herhangi bir yer duygusu veya dahi mekân kavramını reddetmektedir (Bale, 1992). Modernize edilmiş mimari, yerinde veya yeni konumlarda, Relph'in (1976) 'yersizlik' olarak adlandırdığı aynışma özelliğini taşımaktadır (Bale, 1992). Yeni spor mekânlarının bu şekilde benzerliklerine Betjeman "homotopia" adını vermektedir (Avcı, 2010).

Postmodern dünyada yer, artık daha farklı şekilde tecrübe edilmektedir. Bu bağlamda ekonomi en önemli faktör olarak öne çıkmaktadır. Son yıllarda, neoliberal ekonomik yaklaşım ile birlikte doğa daha da metalaştırılmakta ve doğaya verilen zarar insan ve diğer yaşam formlarını tehdit eder boyuta ulaşmıştır (Yıldırım & Bilgili, 2024). Bu durum stadyumlar açısından değerlendirildiğinde, 21. yüzyılın postmodern stadyumlarının bir yer duygusundan uzak ve sermayenin adeta ısmarlama olarak ortaya çıkardığı yapılar olduğu görülecektir. 2022 yılında Katar'da düzenlenen FIFA Dünya Kupası kapsamında inşa edilen stadyumlar buna bir örnek oluşturmaktadır. Peki stadyumları dolduracak kadar yeterli nüfus potansiyeline ve futbol kültürüne sahip olmayan Katar'da organizasyonun tamamlanmasının

ardından söz konusu dev stadyumlar nasıl değerlendirilecek? Bu soru, son yıllarda postmodern kentleşme sürecinde inşa edilen yapılarla ekonomi arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasında "Beyaz Fil" kavramını akıllara getirmektedir. Bu kavram literatürde "yarım kalan kimi zaman da tamamlanmakla birlikte beklenen faydaları sağlayamayan yüksek maliyetleri büyük kamu yatırım projeleri" için kullanılmaktadır (Cebeci & Zülfüoğlu, 2023: 1896).

Linguistik Açıdan Stadyumlar

Kent içerisinde yer alan yazılar, bir kent söylemi ortaya koyar (Lefebvre, 2003). Kamusal mekânda yer alan alışveriş merkezleri, stadyum, okul, yer ve sokak adları ve kurumsal tabelalar bir kentin linguistik özelliklerini açıklar. Bunlar içerisinde stadyum isimleri dikkat çekicidir. Stadyumlara genellikle şirketlerin adını vermek veya daha fazla VIP veya ticari kullanımı kolaylaştırmak için yeniden inşa etmek gibi stadyumlarda yapılan değişiklikler çoğu zaman onaylanmamaktadır (Shafer & Roose, 2010). Bu kaygılar nedeniyle stadyumlara genellikle yabancı isimlerin verilmesi yer duygusunu olumsuz etkileyebilmektedir. Gerçi bazı durumlarda stadyumların eski isimleri taraftarların belleğinde öylesine bir yer edinmiştir ki taraftar arasında eski isimlerin kullanılması bir alışkanlık olarak kalmıştır. Buna verilebilecek en güzel örneklerden biri Ali Sami Yen Stadyumu'dur. Bu nedenle futbol kulüplerinin yer aldığı kentlerde düşman işgalinden kurtuluş tarihinin (Adana 5 Ocak, Sivas 4 Eylül, Şanlıurfa 11 Nisan gibi) ve önemli şahsiyetlerin (Atatürk, İnönü, Recep Tayyip Erdoğan, Fatih Terim, Şenol Güneş, Hüseyin Avni Aker, Şükrü Saracoğlu ve Ali Sami Yen stadyumlarında olduğu gibi) isimlerinin verilmesi yer duygusu, yerel ve ulusal gurur açısından anlamlı olacaktır.

Sonuç

Postmodern kentleşme deneyimleri, ekonomik ve politik uygulamaların kentsel mekân kullanımında giderek daha etkin bir rol oynayacağını göstermektedir. Postmodern kentlerde stadyumlara karşı yer sevgisinin yanı sıra olumsuz imajlar da (yer korkusu) söz konusu olsa da, bu durum kentlerin en önemli mekân unsurlarından biri olan stadyumların yıkılması veya tarih sahnesinden silinmesini gerektirmemektedir. Zira her iki duygu durumu da esasında birlikte bir yer duygusunu inşa etmektedir. Şüphesiz bu duyguya sahip çıkmak kentlerin sürdürülebilirliği bakımından önemlidir. Çünkü hayatlarının önemli bir parçası haline gelen stadyumların yıkımına tanıklık eden kişiler yer bağlamından kopmaya başlarlar. Yıkımlar aidiyet duygusunun yitirilmesine, bellek kaybına ve değerlerin kaybolmasına neden olur. Kent sakinlerinin yaşadıkları yer ile ilgili duygusal bağları zayıflamaya başlar. Böylece mekânın anlam yüklü lokasyonu zamanla anlamsız mekânlara dönüşür. Hal böyle iken kentsel mekânın sürdürülebilirliği bakımından postmodern kentlerde ortaya çıkan asıl endişenin yersizlik olacağı söylenebilir. Bununla birlikte küreselleşmenin etkisiyle dünyanın her yerinde birbirine benzeyen sanal imajların yaratılması yok-yerlerin yaygınlaşmasına yol açar. Peki bu konuda bizlere düşen görevler nelerdir?

Her şeyden önce ekonomistler, politikacılar, yerel yönetimler ve diğer karar vericilerin stadyumlara yönelik planlamalarda kent sakinlerinin duygu düşünce ve davranışlarını dikkate almaları oldukça önemlidir. Yani eğer herhangi bir nedenle stadyumların yeri değiştirilecekse veya işlevsel bir dönüşüm gerçekleştirilecekse yerel halkın düşüncelerine başvurulmalı ve planlama kararları ona göre verilmelidir. Bu konuda İngiltere ve İskoçya gibi futbol kulüplerinin önemli mesafeler kat ettikleri ve kendilerine miras kalan stadyumlara çok fazla sahip çıktıkları bilinmektedir. Stadyumlar birer kültürel miras yapıları oldukları için bu mirasın politik ve ekonomik kaygılardan tamamen uzak bir şekilde koruma altına alınması ve gerekli hassasiyetin gösterilmesi gerekmektedir. Diğer yandan stadyumları ekonomik ve politik baskıdan uzaklaştırmak ve sermaye karşısında değer yitimini önlemek için futbol oynanan sokakların birer mağaza veya otel koridorlarına dönüştürülmesinin önüne geçmek gerekir. Yani stadyum gibi yer duygusuna sahip yapıların ortadan kaldırılarak bunun yerine birbirine benzeyen sanal ortamların (yok-yerler) yaratılmamasına dikkat edilmelidir. Bir futbol ülkesi olan Brezilya ve gelişmekte olan birçok ülkede sermayenin kentsel mekânı adeta birer meta haline dönüştürmesi futbol kültürü ve stadyumlara yönelik yer duygusu konusunda bir endişe oluşturmaktadır. Yer duygusu açısından yerel halk ile stadyumlar arasındaki etkileşimi arttırabilmek için stadyumları ayda sadece iki gün salt futbol maçları için kullanılan yapılar olmaktan çıkarmak gerekir. Yani stadyumlara yeni işlevler (fuarlar, müzeler, konserler, diğer sportif faaliyetler gibi) yükleyerek bu yapıları tüm kent sakinlerinin hizmetine sunmak önemlidir. Linguistik açıdan bakıldığında stadyum isimleri verilirken yerel ve ulusal gurur açısından anlamlı olabilecek isimlerin (önemli şahsiyetler, kentler için önemli tarihler gibi) tercih edilmesi değerlere yönelik farkındalığı arttıracaktır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- ABCSPOR. (2014, Aralık 23). *Benzeri olmayan en ilginç stadyum*. <https://abcspor.com/osaka-stadyumu-japonya-futbol/>
- Aksu, A. (2012). Stadyumlar: Kentsel bağlamda spor eksenli dönüşüm öğeleri. *Mimarlık Dergisi*, 364, 65-70.
- Alker, S., Joy, V., Roberts, P., & Smith, N. (2000). The definition of brownfield. *Journal of Environmental Planning and Management*, 43(1), 49-69. <https://doi.org/10.1080/0964056001076>

- Altıntaş, G., & Sağ, N. S. (2023). Eski stadyum alanından yeni Millet Bahçesine: Eskişehir kent merkezinde bir dönüşüm örneği. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 12(26), 12-36. <https://doi.org/10.16950/iuiad.1093140>
- Ar, M. (2021). Mekân, yer ve yersizlik kavramları üzerine bir inceleme. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 14, 8-25. <https://www.sehirmedeniyetdergisi.org/wpcontent/uploads/2021/09/1.Mazlum-Ar.1.pdf>
- Arvidson, E. (1999). Remapping Los Angeles or taking the risk of class in postmodern urban theory. *Economic Geography*, 75(2), 134-156. <https://doi.org/10.1111/j.1944-8287.1999.tb00120.x>
- Arslan, H., & Ünlü, A. (2010). Afet sonrası yeniden yapılanma sürecinde yer değiştirme ve yere bağlılığın değerlendirilmesi: Düzce örneği. *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi/ Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 9(1), 43-53.
- Atasoy, F. S. (2020). Topophilic bir mekân olarak stadyumlar: Hüseyin Avni Aker stadyumu örneği üzerine nitel bir araştırma. *Journal of Rol Sport Sciences*, 1(1), 38-65.
- Avcı, S. (2006). Spor coğrafyası ve spora coğrafi yaklaşımlar. 9. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi Bildiri Kitabı (ss.105-107).
- Avcı, S. (2010). İstanbul örneğinde şehiriçi arazi kullanımı ve stadyumlar: Bir spor coğrafyası çalışması. *Türk Coğrafya Dergisi*, 54, 15-30. <https://doi.org/10.17211/tcd.56019>
- Ayık, U. (2018). Ekonomi politikalarının bir yansıması olarak sanayisizleşme ve mekânsal değişim: İstanbul örneği. [Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bairner, A. (2014). Emotional grounds: Stories of football, memories, and emotions. *Emotion, Space and Society*, 12, 18-23. <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2013.11.005>
- Bale, J. (1988). The place of 'place 'in cultural studies of sports. *Progress in Human Geography*, 12(4), 507-524. <https://doi.org/10.1177/030913258801200403>
- Bale, J. (1992). Cartographic fetishism to geographical humanism: Some central features of a geography of sports. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 5(4), 71-88. <https://doi.org/10.1080/13511610.1992.9968322>
- Bale, J. (1996). Space, place and body culture: Yi-Fu Tuan and a Geography of Sport. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography*, 78(3), 163-171. <https://doi.org/10.2307/490831>
- Bale, J. (2000). The changing face of football: Stadiums and communities. *Soccer & Society*, 1(1), 91-101. <https://doi.org/10.1080/14660970008721251>
- Bale, J., & Dejonghe, T. (2008). Sports geography: An overview. *Belgeo. Revue Belge de Géographie*, 2, 157-166. <https://doi.org/10.4000/belgeo.10253>
- Barghchi, M., Omar, D.B., & Aman, S.M. (2009). Sports facilities development and urban generation. *Journal of Social Sciences*, 5(4), 460-465.
- Baylan, E., Aşur, F., & Şehribanoğlu, S. (2018). Sense of place and satisfaction with landscaping in post-earthquake housing areas: The case of Edremit TOKI-Van (Turkey). *ACE: Architecture, City and Environment*, 13(38), 31-56. <https://doi.org/10.5821/ace.13.38.5207>
- Belge, R. (2018). Denizli kent kimliğini oluşturan coğrafi öğeler. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(2), 167-181.
- Berber, Ö. (2011). Yok-yer, yersizleşme ve yersizyurtsuzluk kavramları üzerine bir sorgulama. *İdealkent*, 3, 142-157.
- Bilgili, M., & Yıldırım, S. (2024). Coğrafyada temel kavramların ilişkililiği: Mekân, yer, peyzaj ve bölge. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 62, 283-293. <https://doi.org/10.30794/pausbed.1445668>
- Black J., & Lloyd M. (1992). Home or away? Stadia redevelopment and relocation in Scotland. *Scottish Geographical Magazine*, 108(1), 45-49. <https://doi.org/10.1080/00369229218736842>
- Bülbül, E., & Yamaçlı, R. (2023). Stadyumların kentteki sosyal yapılanmasının Türkiye açısından değerlendirilmesi. *Bartın University International Journal of Natural and Applied Sciences*, 6(1), 70-82. <https://doi.org/10.55930/ionas.1299228>
- Cebeci, K., & Zülfiuoğlu, Ö. (2023). Beyaz fil sendromu çerçevesinde olimpiyatların ekonomik ve mali boyutu üzerine değerlendirmeler. *Third Sector Social Economic Review*, 58(3), 1895-1916.
- Charleston, S. (2009). The English football ground as a representation of home. *Journal of Environmental Psychology*, 29(1), 144-150. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.06.002>
- Çeker, A., & Belge, R. (2015). İstanbul'da kentsel dönüşüm kapsamında gerçekleşen bir olgu: Soylulaştırma. *Türk Coğrafya Dergisi*, 65, 77-86. <https://doi.org/10.17211/tcd.30494>
- Çoban, S. (2017). Mardin'de yaşayan yetişkinlerin tarihi ve kültürel mirasa ilişkin bilinçlilik durumu. *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2(2), 13-23.
- Dear, M., & Flusty, S. (1998). Postmodern urbanism. *Annals of Association of American Geographers*, 1(8), 50-72. <https://www.jstor.org/stable/2563976>
- Diñç, Y., & Usun, Ç. F. (2021). Modernizmin üretim mekânından postmodernizmin tüketim mekânına: Ak-İş iplik fabrikası-Palladium Antakya AVM örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 78, 7-22. <https://doi.org/10.17211/tcd.952714>
- Diñç, Y. (2023). 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri sonrası yeniden yapılanma sürecinde yere bağlılığın değerlendirilmesi: Antakya (Hatay) örneği. *Türk Coğrafya Dergisi*, 83, 45-57. <https://doi.org/10.17211/tcd.1347063>
- Dixon, J., & Durrheim, K. (2004). Dislocating identity: Desegregation and the transformation of place. *Journal of Environmental Psychology*, 24(4), 455-473. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2004.09.004>
- Doğan Haber Ajansı (DHA). (2024, Ocak 1). Davalık olan Zeytinburnu Stadyumu kaderine terk edildi. <https://www.ntv.com.tr/galeri/turkiye/davalik-olan-zeytinburnu-stadyumu-kaderine-terk-edildi.iDScdu-obk6uHvHH8G9uhQ/r2FdprdYiUCTsHsK5g9pVw>
- Eraydın, A. (1992). *Post-fordizm ve değişen mekânsal öncelikler*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi Matbaası.
- Gaffney, C. (2009) Stadiums and society in twenty-first century Buenos Aires. *Soccer & Society*, 10(2), 160-182. <http://dx.doi.org/10.1080/14660970802601647>
- Gammon, S. (2011) "'Sporting' new attractions? The commodification of the sleeping stadium', in Sharply, L., & Stone, P.R. (Eds). *Tourist experience: Contemporary perspectives* (pp. 115-126). Routledge.
- GOAL (2015, Mart 18). Sarı Duvar nasıl dünyanın en güçlü tribünlerinden birisi haline geldi? 'Sarı Duvar' nasıl dünyanın en güçlü tribünlerinden birisi haline geldi? | Goal.com Türkçe
- Gospodini, A. (2006). Portraying, classifying and understanding the emerging landscapes in the post-industrial city. *Cities*, 23(5), 311-330. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2006.06.002>
- Gottdiener, M. (2005). *Postmodern göstergeler*. (E. Cengiz, H. Gür, A. Nur, Çev). İmge Kitapevi.
- Gürel, E., & Akkoç, U. (2011). Stadyum: Benzerlikler, koşutluklar ve izdüşümler. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(19), 346-370.

- Haberimizvar.net (2024, Ocak 24). Antalyaspor evinde kazandı: 2-1. [Antalyaspor evinde kazandı: 2-1 \(haberimizvar.net\)](https://haberimizvar.net)
- Hague E., & Mercer J. (1998). Geographical memory and urban identity in Scotland :Raith Rovers FC and Kirkcaldy, *Geography*, 83(2), 105-116. <https://www.jstor.org/stable/40573158>
- Harvey, D. (1990). Flexible accumulation through urbanization reflections on "post-modernism" in the American City. *Perspecta, Theater, Theatrically and Architecture*, 26, 251-272. <https://doi.org/10.2307/1567167>
- Harvey, D. (2010). *Postmodernliğin durumu*, (S. Savran, Çev). Metis Yayıncılık.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal adalet ve şehir*. (M. Morali, Çev). Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2015). Sermayenin mekânları (B. Kıcı, D. Koç, K. Tanrıyar, S. Yüksel, Çev) Sel Yayıncılık.
- Hatıpler, M. (2017). Postmodernizm, tüketim, popüler kültür ve medya, *Bilgi Dergisi*, 34, 32-50.
- Humphreys, C. (2019). The city of sport: London's stadiums as visitor attractions. In Smith, A., & Graham, A. (Eds). *Destination London: The expansion of the visitor economy* (pp. 91-116). University of Westminster Press.
- Hürriyet Gazetesi (2018, Haziran 12). Denizli'de ilginç kare! vınc kiraladı! <https://www.hurriyet.com.tr/sporarena/galeri-denizlide-iliginc-kare-vinc-kiraladi-40820357/1>
- Kara, S., & Gür, M. (2021). Timsah Arena/Bursa Büyükşehir Belediye Stadyumu'na planlama kararları ve kullanıcı memnuniyeti çerçevesinden bir bakış. *Uluslararası Bilim, Teknoloji ve Tasarım Dergisi*, 2(2), 107-140.
- Karadağ, A., & İncedere, L. (2017). Türkiye'de endüstriyel mirasın korunması. İçinde Arslan, F. (Ed), Türkiye coğrafyası araştırmaları kitabı (ss. 13-42). Pegem Akademi.
- Kaya, İ. (2014). Coğrafi düşüncenin değişimi ve paradigmlar. İçinde Arı, Y. & Kaya, İ. (Ed.) Coğrafya araştırma yöntemleri. (ss.19-49), Coğrafyacılar Derneği.
- Kaygalak, İ. (2011). Postmodern eleştirilerin coğrafi düşünce ve yeni mekân kavrayışları üzerine yansımaları. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-10. https://doi.org/10.1501/Cogbil_0000000114
- Kaypak, Ş. (2013). Modernizmden postmodernizme değişen kentleşme. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 2(4), 80.
- Kennedy, P., & Kennedy, D. (2010). It's the little details that make up our identity: Everton supporters and their stadium ballot debate. *Soccer & Society*, 11(5), 553-572. <https://doi.org/10.1080/14660970.2010.497349>
- Korkmaz, S. (2019). Spor kültüründe miras aktarımı: Ankara 19 Mayıs Stadyumu yıkımı örneği. *SPORMETRE Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 17(3), 9-22.
- Kossakowski, R. (2013). Proud to be tukker. A football club and the building of local identity: The case of FC Twente Enschede. *Przeegląd Socjologiczny*, 62(3), 107-127.
- Lawton, R. (1983). Space, place and time. *Geographical Association*, 68(3), 193-207.
- Lefebvre, H. (2003). *The urban revolution*. University of Minnesota Press.
- Logemann, J. (2009). Where to shop? The geography of consumption in the twentieth-century Atlantic world. *Bulletin of the German Historical Institute*, 45, 55-68.
- Mason, C., & Moncrieff, A. (1993). The effect of relocation on the externality fields of football stadia: The case of St Johnstone FC. *Scottish Geographical Magazine*, 109(2), 96-105. <https://doi.org/10.1080/00369229318736884>
- Milliyet (2023, Eylül 7). *Real Madrid'in yenilenen evi: Santiago Bernabeu*. <https://bit.ly/4g3Y4Rs>
- Mutlu, E., & Tanrıverdi Kaya, A. (2020). Bellek mekânlarının hatırlama ve unutulma döngüleri çerçevesince belirlenmesi için bir metodolojik öneri: Düzce örneği. *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji*, 8(1), 891-914. <https://doi.org/10.29130/dubited.634455>
- Oldenburg, R., & Brissett, D. (1982). The third place. *Qualitative Sociology*, 5(4), 265-284. <https://doi.org/10.1007/BF00986754>
- Özgüç, N., & Tümertekin, E. (2012). *Coğrafya: Geçmiş, kavramlar, coğrafyacılar*. Çantay Kitapevi.
- Qian, L., Zheng, C., Lai, Q., & Guo, J. (2021). A county town in ruins: memories, emotions, and sense of place in postearthquake Beichuan, China. *Sustainability*, 13(20), 11258. <https://doi.org/10.3390/su132011258>
- Paramio, J. L., Buraimo, B., & Campos, C. (2008). From modern to postmodern: the development of football stadia in Europe. *Sport in Society*, 11(5), 517-534. <https://doi.org/10.1080/17430430802196520>
- Penny, S., & Redhead, S. (2009) We're not really here: Manchester City, mobility and placelessness, *Sport in Society*, 12(6), 755-764. <http://dx.doi.org/10.1080/17430430902944217>
- Pol, E. (2002). The theoretical background of the city identity sustainability network, *Environment and Behavior*, 34(1), 8-25. <https://doi.org/10.1177/0013916502034001002>
- Ramshaw, G., & Gammon, S. (2005). More than nostalgia? Exploring the heritage/sport tourism nexus. *Journal of Sport Tourism*, 10(4), 229-241.
- Relph, E. (1976). *Place and placelessness*. SAGE Publications.
- Ryan, L. (2024). Stadium life: The evolution of an urban third place [PhD Thesis]. Ghent University, Belgium.
- Sack, R. (1993). The power of place and space. *Geographical Review*, 83(3), 326-239. <https://doi.org/10.2307/215735>
- Sayer, J. (2015). The role of football stadia in Britain's built environment. https://www.academia.edu/21706700/The_Role_of_Football_Stadia_in_Britains_Built_Environment
- Schäfer, M. S., & Roose, J. (2010). Emotions in sports stadia. *Stadium Worlds: Football, Space and the Built Environment*, 229-244.
- Schwartz, B., & Barsky, S. (1977). The home advantage. *Social Forces*, 55(3), 641-61. <https://doi.org/10.2307/2577461>
- Selo, K., & Erdönmez, M.E. (2018). Spor mekânı olarak Stadyum'un gelişimi, *Kent Akademisi*, 11(36), 559-574.
- Soja, E. (2015). *Postmodern coğrafyalar*, (Y. Çetin, Çev). Sel Yayıncılık
- Song, Z., & Soopramanien, D. (2019). Types of place attachment and pro-environmental behaviors of urban residents in Beijing. *Cities*, 84, 112-120. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2018.07.012>
- Soydaş Çakır, H. (2024). Kentsel gelişim bağlamında bir stadyum incelemesi: Fenerbahçe Şükrü Saracoğlu, *Kent Akademisi Dergisi*, 17(5), 1786-1809. <https://doi.org/10.35674/kent.1441016>
- Şensoy, G., & Tural, O. (2015). Eskişehir stadyum alanının kentsel boşluk olarak kentsel mekâna katılımı, 27. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi (ss. 289-297).
- Toker, A. (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistematik literatür incelemesi: Meta-sentez yöntemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, 313-340.
- Tuan, Y-F. (2001). *Space and place: The perspective of experience*. University of Minnesota Press.

- Turut, H., & Özgür, E.M. (2018). Klasik kent kuramlarından eleştirel kent kuramlarına geçiş bağlamında kentleri yeniden okumak. *Ege Coğrafya Dergisi*, 27(1), 1-19.
- Uğur, A., & Aliagaoglu, A. (2018). *Şehir coğrafyası*. Nobel Yayınevi.
- Usun, Ç. F., & Dinç, Y. (2020). Sabun üretimi bakımından kent kimliği ve sabunhanelerin endüstriyel miras kapsamında değerlendirilmesi: Antakya örneği. *Coğrafya Dergisi*, 40, 149-162. <https://doi.org/10.26650/JGEOG2019-0040>
- Usydus, S. (2020). Composition of football stadiums and their surroundings. *Przestrzeń i Forma*, 42, 213-242.
- Varnacı Uzun, F. (2024). Antakya'ya yönelik yer duygusu: Şubat 2023 depremleri sonrası gitmek mi zor kalmak mı?. *Ege Coğrafya Dergisi*, 33(1), 1-30. <https://doi.org/10.51800/ecd.1455130>
- Vertinsky, P. A., & Bale, J. (2004). *Sites of sport: Space, place, experience*. Psychology Press.
- Wycherley, R. E. (2011). *Antik çağda kentler nasıl kuruldu? Arkeoloji ve Sanat Yayınları*.
- Yalçınkaya, Ş., & Sofuoğlu, Ü. (2022). Yok olan spor yapılarının ardından kentte yıkma eylemi ve bellek: Trabzon örneği. *Planlama*, 34(1).
- Yıldırım, S., & Bilgili, M. (2024). Yer üzerine: Felsefi hermenötik bir yaklaşım. *Liberal Düşünce Dergisi*, 114, 119-138.
- Yılmaz, Ö. (2022, Ocak 11). Hiçliğin ortasında mimarlık: Türkiye'nin stadyumları. <https://www.arkitera.com/gorus/hicligin-ortasinda-mimarlik-turkiyenin-stadyumlari/>
- Yuen, B. (2008). Sport and urban development in Singapore. *Cities*, 25(1), 29-36. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2007.11.004>